

Ada Peele, ***Een uitzonderlijke erfgenaam. De verdeling van de nalatenschap van Koning-Stadhouder Willem III en een consequentie daarvan. Pruisisch heerlijk gezag in Hooge en Lage Zwaluwe, 1702-1755*** (Dissertatie Universiteit Leiden 2013; Hilversum: Verloren, 2013, 487 pp., ISBN 978 90 8704 393 3).

Na het overlijden van stadhouder Willem III in 1702 ontstond onenigheid over de verdeling van diens nalatenschap. Hij had in zijn testament zijn achterneef Johan Willem Friso van Nassau-Dietz tot universeel erfgenaam benoemd. Met name de Pruisische koning, Frederik I, maakte daar bezwaar tegen, omdat hij meende dat hij recht had op de erfenis. Hij baseerde zich daarbij op het testament van zijn grootvader van moeders kant, Frederik Hendrik, die had vastgelegd dat wanneer er geen mannelijke nakomelingen in rechte lijn meer zouden zijn, zijn dochters zouden erven. Frederiks moeder was Louise Henriette, de oudste dochter van Frederik Hendrik en Amalia van Solms. De oudere halfbroers van Frederik Hendrik hadden echter bepaald dat er geen vererving via de vrouwelijke lijn zou plaatsvinden. Bij gebrek aan mannelijke nakomelingen in rechte lijn zouden nakomelingen van de oudste zoon van Jan VI, broer van Willem I, in aanmerking komen als erfgenaam. Dat waren de graven (later vorsten) van Nassau-Dietz, de stadhouders van Friesland.

Centrale vraag van het proefschrift van Ada Peele is: ‘Welke problemen kwamen voort uit de laatste wil van Willem III?’ In het eerste deel van het boek gaat het volgens de auteur ‘om voorgeschiedenissen en achtergronden’; in het tweede deel ‘om de praktische consequenties’ (13). In het eerste deel beschrijft zij hoe de Pruisische koning na de dood van Willem III Lingen en Meurs, die tot de nalatenschap behoorden, liet innemen. Ook zette hij de Staten-Generaal onder druk hem nog voor het testament geopend was, in het bezit te stellen van zo niet de gehele nalatenschap dan toch van datgene dat tot de erfenis van Frederik Hendrik behoorde. De Pruisische gezant Wolfgang von Schmettau stuurde een afgevaardigde naar Hooge en Lage Zwaluwe om het bestuur ervan zover te krijgen dat ze Frederik I als heer zouden erkennen. Noch de Staten-Generaal, noch het bestuur van Hooge en Lage Zwaluwe gingen op deze verzoeken in (Hoofdstuk 1). De totstandkoming van en de gang van zaken bij de opening van het testament komen vervolgens aan de orde (Hoofdstuk 2). Daarna gaat de schrijfster uitgebreid in op het fidei-commis in historisch perspectief (Hoofdstuk 3) en bespreekt zij de testamenten en fidei-comissaire bepalingen in de testamenten van de Nassaus en de Oranjes (Hoofdstuk

4). Een volgend hoofdstuk met de titel 'Verwachtingen van de Brandenburgse keurvorsten' beschrijft de verhouding van de keurvorsten tot de Oranjes en de Republiek vanaf het huwelijk tussen Frederik Willem en Louise Henriette. Zij gingen ervan uit dat Willem III kinderloos zou overlijden en probeerden een toezegging te krijgen dat ze van hem zouden erven. Daarbij maakten ze gebruik van het feit dat het voor Willem III belangrijk was dat zij hem met hun leger steunden in zijn strijd tegen Frankrijk (Hoofdstuk 5). Het laatste hoofdstuk van het eerste deel is gewijd aan de onderhandelingen en de juridische strijd tussen de Pruisische koningen en de Friese Nassaus, waarbij de Staten-Generaal als executeurs-testamentair betrokken waren (Hoofdstuk 6). Ook in deze periode dreigden de koningen geregeld hun steun aan de coalitie in te trekken en met Frankrijk te onderhandelen om hun zin te krijgen. In 1711 kwam een voorlopige verdeling van de nalatenschap tot stand, waarbij Frederik I onder andere Hooge en Lage Zwaluwe en goederen in het Westland verwierf. Pas in 1732 sloten Willem Carel Hendrik Friso en koning Frederik Willem I een definitief akkoord.

Over de strijd om de nalatenschap van Willem III was tot nu toe alleen oudere literatuur beschikbaar. Daarom wilde de schrijfster dit onderwerp uitgebreid behandelen. Dat heeft ze inderdaad gedaan. Daarbij slaat ze echter geregeld zijpaden in en behandelt onderwerpen die er in dit kader niet toe doen. Een voorbeeld: in het vijfde hoofdstuk dat handelt over de verhouding tussen de keurvorsten en de Oranjes heeft ze het onder andere over de keuzes die keurvorst Frederik Willem ruim vijftig jaar eerder maakte met betrekking tot de ruzie tussen zijn schoonmoeder, Amalia van Solms, en zijn schoonzus, Mary Stuart (100-105). Door de uitweidingen, uitgebreide citaten en herhalingen raakt de lezer gemakkelijk de draad van het verhaal kwijt.

In het tweede deel van het boek wil de auteur aan de hand van een aantal casestudies bekijken hoe de Pruisische koningen die ver van Hooge en Lage Zwaluwe verbleven hun heerlijkheid bestuurden en of zij zich in de praktijk gedroegen als leenman van de Staten van Holland (15). Om te weten te komen 'hoe de verhouding tussen vorst, de lokale functionarissen en de inwoners zich ontwikkelden', als ook hoe de relatie was tussen de koning en de gewestelijke Staten is een 'omvangrijk en ingewikkeld onderzoek nodig', aldus de auteur (15). Omdat er geen literatuur over dit onderwerp aanwezig was, heeft ze een uitgebreid bronnenonderzoek gedaan in zowel Duitse als Nederlandse archieven. Zo heeft ze geprobeerd zicht te krijgen op het bestuur en beheer van Hooge en Lage Zwaluwe (Hoofdstuk 8), de manier waarop benoemingen tot stand kwamen (Hoofdstukken 9 en 10), hoe men trachtte verduisterde lenen te herstellen (Hoofdstuk 11), de behandeling van een aanvraag voor turfwinning (Hoofdstuk 12) en problemen over het recht van opkomende platen (Hoofdstuk 13). Ten slotte beschrijft ze de verkoop van de Hollandse domeinen door Frederik II (Hoofdstuk 14).

Het is bewonderenswaardig dat de auteur een dergelijk groot onderzoek naast haar werk heeft verricht. Zij lijkt echter geworsteld te hebben met de uitwerking van de onderzoeksgegevens. De casestudies staan op zichzelf en onderlinge verbanden tussen de verschillende zaken worden nauwelijks gelegd. De lezer dreigt daardoor te verdrinken

in de beschrijving van de plaatselijke bestuurlijke problemen en probleempjes. De auteur neemt weinig afstand van de bronnen, zodat bijvoorbeeld de onenigheid van een van de bestuurders van Hooge en Lage Zwaluwe met collega bestuurders en met een van de Pruisische domeinraden met name vanuit het gezichtspunt en deels in de woorden van de schrijver van de bron wordt beschreven (222-226, 279-281).

Het boek bevat tot slot veertien bijlagen, waaronder stambomen van de Oranje-Nassaus (432, 433) en de Hohenzollerns (434) en een uitgebreide beschrijving van de nalatenschap van Willem III (434-445). Ondanks de tekortkomingen levert dit boek een bijdrage aan de kennis van een vergeten deel van de Nederlandse geschiedenis.

Marijke Bruggeman, Den Haag